

*Петрова К.А.,
аспірантка кафедри джерелознавства,
історіографії та спеціальних історичних дисциплін
історичного факультету Запорізького національного університету*

ДИТЯЧИЙ АЛКОГОЛІЗМ НА СТОРІНКАХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті висвітлюється проблема дитячого алкоголізму на Півдні України на початку ХХ століття за матеріалами періодичних видань. Виявлено, зазначені в періодичних виданнях, причини вживання алкоголю серед дітей та намічені заходи у боротьбі з цим лихом.

Ключові слова: алкоголізм, пияцтво, діти.

На сьогодні пияцтво в Україні вважається гострою соціально-культурною хворобою. Щороку в Україні ставлять на облік 100 тисяч алкоголіків, але насправді їх вдсятеро більше [14]. Не оминає стороною ця проблема і дітей. Всесвітня організація охорони здоров'я (далі – ВОЗ) провела опитування школярів у 41 країні світу, чи вживають вони спиртне. Україна в цьому списку посіла перше місце, 40% дітей в Україні вживають алкоголь. Керівник дослідження в Україні в цьому міжнародному проекті ВОЗ Ольга Балакірева розповіла, що діти 11-12 років не лише спробували алкогольні напої, а вже мають досвід перебування у стані алкогольного сп'яніння [8]. За словами головного нарколога Міністерства охорони здоров'я України Анатолія Вієвського сьогодні в країні 1% дітей 12-13 років щодня вживають алкогольні напої [18]. Вживання пива в Україні серед підлітків за останні чотири роки зросло вдвічі [14]. Така ситуація в країні змушує шукати шляхи її вирішення, і для цього варто звернутись до витоків цієї проблеми.

Проблеми пияцтва та алкоголізму серед дітей почали турбувати суспільство ще на початку ХХ століття. Цим питанням займалися в основному активісти-поборники тверезого способу життя: Д.М. Бородін [9], А.І. Вержбицький [11], Г.Ф. Марков [15], В.О. Португалов [19], О.В. Шилов [22], І.В. Сажин [20] та інші. Головною метою праць цих дослідників був пошук причин пияцтва та алкоголізму серед дітей, що переважно зазначалися у спадковості, сімейних традиціях та доступності алкоголю, та пошук заходів боротьби з ними, які вбачали у ключовій ролі школи. В радянський період проблемі дитячого пияцтва та алкоголізму приділялась значна увага. Огляд літератури з даної тематики міститься в працях З.А. Гуревича [13]

та О.М. Маюрова [16]. На сучасному етапі цим питанням переймається російський дослідник А.В. Ніколаєв, який розглянув постановку проблеми дитячого алкоголізму учасниками руху тверезості на початку ХХ століття [17]. Українські дослідники мало приділяють увагу даній проблемі. Миколаївський історик Ю.І. Гузенко [12] дослідив діяльність Миколаївського особливого комітету попечительства про народну тверезість, не торкаючись питання надмірного вживання алкоголю серед дітей. Проаналізувала основні моменти творів дослідників початку ХХ століття щодо питання алкоголізму, в тому числі і дитячого, миколаївська дослідниця В.О. Стремечка [21].

Мета статті – висвітлення проблем пияцтва та алкоголізму серед дітей за матеріалами періодичних видань на Півдні України.

Предметом даного дослідження є комплекс публікацій на сторінках південноукраїнських періодичних видань, які відбивають історію питання пияцтва та алкоголізму серед дітей. Об'єктом дослідження є наступні видання: «Аккерманское слово», «Вестник Таврического земства», «Крымский курьер», «Одесский листок», «Отклики жизни». У статті поставлено завдання провести суцільну евристику публікацій південноукраїнських періодичних видань щодо відображення питання пияцтва та алкоголізму серед дітей.

У кінці ХІХ століття вживання алкоголю досягло таких розмірів, що у справу змушена була втрутитися держава. В 1894 році замість акцизної системи уряд вирішив відновити казенну винну монополію, що вводилася з 1 січня 1895 року як експеримент у чотирьох губерніях: Пермській, Оренбурзькій, Уфимській та Самарській. Українські землі познайомилися з казенною винною монополією під час другої хвилі реформи (з 1 липня 1896 року), що охоплювала Бессарабську, Волинську, Катеринославську, Київську, Подільську, Полтавську, Таврійську, Херсонську та Чернігівську губернії [10]. Ініціатором реформи був граф Сергій Юрійович Вітте, що робив акцент на «заботе о народном здравии». Паралельно за ініціативи та у підпорядкуванні Міністерства фінансів засновувалися попечительства про

народну тверезість. За п'ять років було створено 18 губернських, 6 особливих та 184 повітових попечительства, на місцях працювали 5,3 тис. дільничних попечителів, що об'єднували 20,5 тис. членів-змагальників. Попечительства про народну тверезість мали у своєму розпорядженні значні суми, що виділялися казною [17].

Проте, не дивлячись на ці зусилля, на початку ХХ століття сторінки періодичних видань майоріли такими фразами: «...П'ють усі: старці, старухи, дорослі чоловіки та жінки, підлітки та діти...» [3, 3-4]. «...Ніде так не процвітає алкоголізм як в селі, де п'ють з усілякого приводу: свята, хрестини, поминки, з радощів та з горя. В цих пиятиках беруть участь як дорослі, так і діти...» [5, 3]. «...П'яні баби та мужики сваряться, лаються, лізуть в бійку, обіймаються, цілуються. І все це на виду у всіх, у дорослих та дітей. Чому гарному можуть навчитися діти у своїх батьків, які валяються під заборами? З малих років і вони привчаються до горілки...» [2, 368].

Кожне з цих повідомлень вказує, що діти щодня бачили як вживається алкоголь і вдома, і на вулиці. Та, нерідко, самі його вживали. Вчителі скаржилися, що учні після свят не приходять у назначений день до школи, а коли приходять, то за їх станом та зовнішнім виглядом вгадувалося гучне святкування з великою кількістю алкоголю. Той факт, що діти вживали алкоголь вже не викликав сумнівів, а зростаюча кількість дітей, що піддавалися алкогольному дурману, змушувала шукати шляхи вирішення цієї проблеми.

Вперше у суспільстві питання щодо вживання алкоголю дітьми піднялося на Першому Всеросійському з'їзді щодо боротьби з пияцтвом, який працював з 28 грудня 1909 року по 6 січня 1910 року в Петербурзі. Один з небагатьох увагу на дитяче пияцтво звернув А.І. Вержбицький, що висловив факт надмірного вживання алкоголю дітьми, підтверджений цифровими даними. Він же запропонував створити товариства утримання учнівської молоді від вживання алкоголю «Заря», за досвідом С.А. Рачинського в Тверській губернії. Але ця пропозиція залишилася без уваги. З'їзд закінчився рядом скандалів, в основному, стосовно винної монополії, духовенство залишило з'їзд через неприйняття його учасниками необхідності релігійного виховання. Сама проблема дитячого алкоголізму була лише зазначена, але нічого не було зроблено для її вирішення [17].

Вже програма Всеросійського з'їзду практичних діячів у боротьбі з алкоголізмом, що працював у Москві з 4 по 12 серпня 1912 року, та був скликаний за ініціативи духовенства, містила секцію — «Шкільний алкоголізм та заходи боротьби з ним. Боротьба через школу з народним алкоголізмом».

Були оприлюднені численні дослідження, які доводили жажливі масштаби алкоголізму серед дітей. Підсумком з'їзду стала випрацювана його учасниками програма боротьби з алкоголізмом через школу, що заключала в собі наступні положення: 1) наголошувалася необхідність систематичних повідомлень у всіх школах про шкідливий вплив алкоголю на організм людини; 2) пропонувалося ввести науку тверезості як окремий предмет, а не відділ шкільної гігієни; 3) рекомендувалось викладання цієї науки проводити двома шляхами: або невеликими повідомленнями на всіх предметах шкільного курсу, або у систематичному вигляді на окремих уроках; 4) заохочувалась позашкільна просвітницька діяльність педагогічного персоналу, як-то створення музеїв, виставок, публічних читань тощо. Але світова війна, що почалася 1914 року, не дала змоги втілити в життя заплановане. Тому головною заслугою з'їзду можна вважати підняття питання боротьби з алкоголізмом, в тому числі і дитячим, а також проведення досліджень та накопичення знань щодо його шкідливого впливу на організм, визначення причин, означення масштабів пияцтва та виокремлення його особливостей для Російської імперії, а також розробка заходів у боротьбі з ним [17].

Ще після першого з'їзду одночасно з попечительствами про народну тверезість у боротьбу з пияцтвом включилися суспільні організації, почалися огляди у школах, результати чого друкувалися у періодичних виданнях. Так, земські лікарі Краснінського повіту Смоленської губернії дослідили 21 школу та опитали 1144 учнів. Виявилось, що серед 929 хлопчиків 96% пробували алкоголь, а серед 228 дівчаток — 95% [4, 1]. А за статистичними даними лікарів Санкт-Петербурзького товариства тверезості, навіть у жіночих гімназіях з 30 опитаних дівчат всі вже пили горілку, а 23 з них були у сп'янілому стані. Ці ж лікарі, обробивши статистичний матеріал, оприлюднили наступні висновки: зі ста учнів нижчих шкіл в Петербурзі приблизно 68% були знайомі з алкоголем, причому в дозах, які не можна визнати помірними. Незалежно працювала над цим питанням редакція казанського журналу «Деятель», що видавався головою казанського товариства тверезості А.Т. Соловйовим. Цією комісією було опитано 27 учнів початкових шкіл, з них 19 пили горілку, 14 були п'яними і лише 8 ніколи її не куштували. З 21 учня середніх шкіл 10 учнів заявили, що пили горілку, 5 учнів — що були п'яними [1, 2-3].

За даним комісії, оприлюдненими на сторінках періодичних видань, діти 7-8 років вже знайомі зі станом повного сп'яніння. Але такий віковий показник зумовлений опитуваною аудиторією.

Насправді ж, діти починали вживати алкоголь ще раніше. За даними Петербурзького міського попечительства про народну тверезість у місті було зареєстровано один випадок вживання спиртного на першому році життя, 4 випадки на третьому році життя, 21 випадок з 5 років, 25 випадків з 8 років [17]. Майже у всіх випадках причиною цього зла була впевненість неосвічених батьків у користі міцних напоїв для дітей, а також часто батьки вважали своїм обов'язком пригостити дітей алкоголем, коли пили самі. На питання однієї з комісій «хто їх поїть?» були отримані наступні відповіді: 797 чоловік вказали на батька, 342 — на мати, 374 — «знайомі дають» і 27 — «п'ють самостійно», «в дитячій компанії», заробивши та отримавши звідкись гроші, складаються та п'ють. Причому, дівчата більше віддавали перевагу червоному вину та пиву, а хлопці — горілці та пиву [4, 1].

Діти пили за від'їзду в нічне, під час польових робіт, а також тоді, коли і дорослі: на весіллях, хрестинах тощо, по закінченні робіт (обжинки, обмолотки, обволочки тощо) [4, 1]. Тобто, діти практично копіювали поведінку дорослих. Звідси і головна причина дитячого алкоголізму.

За даними комісії у Смоленській губернії вживання алкоголю серед учнів прямо впливало на їх успішність у навчанні та поведінку. Серед непитущих дівчат майже не було незадовільної успішності, це ж стосувалося і поведінки. Серед хлопців це явище було ще більш помітне. Гарна успішність у непитущих була 48,1%, у питущих — 28,5% [4, 1]. До того ж, алкоголізм відображався на фізичному стані школярів: діти втрачали силу, хворіли [2, 368]. Щоправда, дане твердження не супроводжувалося числовими показниками, що можна пояснити тим, що наслідки почали б проявлятися пізніше. Тому всі сили було кинуте на боротьбу з цим явищем та пошуком заходів боротьби з ним.

Рятівним кругом для багатьох була школа, яка мала б вирішити всі проблеми. Міністерство народної освіти з метою як охорони здоров'я самих учнів, так і поширення через них понять у суспільстві, запропонувало попечителю одеського учбового округу ввести викладання гігієни у всіх учительських інститутах, учительських семінаріях та інших закладах, що готували вчителів. На викладання гігієни та повідомлення відомостей про шкоду алкоголю мала бути година на тиждень протягом року в старших класах. А викладання доручалося шкільному лікарю [6, 3]. Духовенство також підтримало ідею участі школи. Згідно циркуляру святого Синоду преосвященний Агапіт запропонував Катеринославській Єпархіяльній Установчій Раді попіклуватися про швидке

впровадження в життя резолюції Всеросійського антиалкогольного з'їзду. Протиалкогольні ідеї повинні були озвучуватися на уроках Закону Божого, російської мови та арифметики [7, 3]. В Росії в 1898 році побачив світ перший посібник для ознайомлення дітей з усіма наслідками пияцтва та перевагами тверезого життя «Основи тверезості» доктора А.В. Соболевського [1, 2]. Поява навчального посібника вже демонструвала зрушення у справі боротьби з дитячим алкоголізмом за допомогою школи.

Але з приводу виняткової ролі школи у боротьбі з дитячим пияцтвом виникли суперечки в Державній Раді. На думку законодавчих палат, школа мала виступити потужним зряддям у боротьбі з алкоголізмом. Але цей погляд не розділили місцеві педагоги, що доводили неможливість змішання виховних та педагогічних функцій. На їх думку, слід розмежовувати діяльність сім'ї та школи. Перша мала б виховувати, інша — давати освіту, а боротьба з алкоголізмом мала б вестися поза школою. Проти ключової ролі школи в даному питанні виступили і земські вчителі, але з інших причин. Вони наголошували на важкій праці земського вчителя, адже вдень він працював в школі, а ввечері займався з дорослими. Попутно вести антиалкогольну боротьбу з учнями було неможливо, тому, на їх думку, необхідно було визначити спеціальну годину на бесіду як з учнями, так і з їх батьками на тему боротьби з алкоголізмом. В той же час не можна змусити вчителя з мізерним жалуванням виконувати понаднормові роботи безкоштовно. І нерідко тяжке матеріальне становище вчителя у поєднанні з іншими умовами штовхало його самого на шлях пияцтва. А боротись з алкоголізмом міг лише абсолютний та ідейний тверезник [5, 3]. Таким чином, уряд намагався через єдиний доступний важіль — школу — вести боротьбу з дитячим алкоголізмом, та ще й таким чином, щоб ця робота була помітною. А вчителі всіляко відкараскувалися від цієї відповідальності, завчасно запевняючи у неспроможності школи та вчителів вирішити цю проблему.

Отже, періодичні видання є досить цікавими джерелами для дослідження питання дитячого алкоголізму, за якими можна побачити не лише офіційні дані, але і спостереження місцевих жителів, враження журналістів. Використовувати їх слід обережно, поєднуючи з іншими джерелами, щоб оминати можливих помилок. Наприклад, в даному дослідженні за матеріалами видань найнижчий вік дітей, що вживали алкоголь, становить сім років. Проте, це обумовлено опитуваною аудиторією (учнями шкіл), бо ж у звітах попечительства тверезості зустрічаємо випадки вживання алкоголю на першому році життя. Також періодичні

видання дають змогу простежити обмін думками щодо певних питань, як-то з приводу ключової ролі школи у боротьбі з алкоголізмом. В цілому ж періодичні видання є цікавими та різноплановими стосовно інформативних можливостей та обов'язково мають якомога ширше залучатися у дослідженнях.

Література:

1. Алкоголізм в школі // Крымский курьер. — № 24 — 30 січня 1900. — С. 2-3.
2. Владимиров А. Поход против пьянства / А. Владимиров // Вестник Таврического земства. — 1 серпня 1906. — №30. — С. 368.
3. Священник о пьянстве // Аккерманское слово. — №555. — 7 листопада 1913. — С. 3-4.
4. Алкоголізм в школах // Одесский листок. — №14. — 16 січня 1914. — С.1.
5. Фл. Л. Школа и алкоголизм / Л. Фл. // Одесский листок. — №42. — 14 лютого 1914. — С. 3.
6. К борьбе с пьянством // Одесский листок. — №98. — 14 квітня 1914. — С. 3.
7. Борьба с пьянством // Отклики жизни. — №528. — 29 травня 1914. — С. 3.
8. Алкоголізм в Україні — хвороба, явище чи мор? // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1139529.html>.
9. Бородин Д.Н. Пьянство среди детей / Д.Н. Бородин. — СПб., 1910. — 120 с.
10. Быкова А.Г. Казенная винная монополия 1895-1914 годов: некоторые проблемы введения / А.Г. Быкова // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kulgor.narod.ru/kongress/bikova2.html>.
11. Вержбицкий А.И. Об участии школы в борьбе с алкоголизмом и об организации школьных обществ воздержания «Заря» / А.И. Вержбицкий. — СПб., 1910. — 136 с.
12. Гузенко Ю.І. Становлення та діяльність громадських благодійних об'єднань на Півдні України в другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. (на матеріалах Херсонської губернії) / Ю.І. Гузенко. — Миколаїв: Вид-во «Ліон», 2006. — С. 132-139.
13. Гуревич З.А. Алкоголізм / З.А. Гуревич, А.З. Залевський. — Харків, 1928. — 213 с.
14. Кисілевський В. Пристрасть до алкоголю — вада суспільства / Всеволод Кисілевський // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://west-info.if.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1855:2011-07-13-11-47-50&catid=51:2011-01-15-14-34-11&Itemid=71.
15. Марков Г.Ф. Школьный алкоголизм и борьба с ним / Г.Ф. Марков. — М., 1912. — 62 с.
16. Маюров А.Н. Антиалкогольное воспитание / А.Н. Маюров. — М., 1987. — 187 с.
17. Николаев А.В. Детский алкоголизм: постановка проблемы участниками трезвенного движения в начале ХХ века / А.В. Николаев // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://borbaspjnstvom.narod.ru/Detsk.htm>.
18. Півний алкоголізм в Україні досяг національних масштабів // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.newsru.ua/press/27jul2007/korrespondent.html>.
19. Португалов В.О. Школа в борьбе с пьянством / В.О. Португалов. — Одесса, 1896. — 28 с.
20. Сажин И.В. О влиянии спиртных напитков на растущий организм / И.В. Сажин. — М., 1914. — 120 с.
21. Стремечька В.О. Теоретичні аспекти боротьби з алкоголізмом у кінці ХІХ — на початку ХХ ст. / В.О. Стремечька // Наукові праці. Том 83. Випуск 70. — С. 22-27 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2008/83-70-5.pdf>
22. Шилов А.В. Кружок деятелей по борьбе со школьным алкоголизмом в Москве: Доклад, представленный XIV Международному Антиалкогольному Конгрессу в Милане (9 — 14 сентября 1913 года) / А.В. Шилов. — М., 1914. — 12 с.

Петрова К. Детский алкоголизм на страницах периодических изданий на Юге Украины в начале ХХ века. — Статья.

Аннотация. В статье освещена проблема детского алкоголизма на Юге Украины в начале ХХ века по материалам периодических изданий. Выявлено причины употребления алкоголя среди детей и намеченные меры в борьбе с этим злом.

Ключевые слова: алкоголизм, пьянство, дети.

Petrova K. Children's alcoholism on the pages of the periodicals on the South of Ukraine in the beginning of the 20th century. —Article.

Summary. The article deals with the problem of children's alcoholism on the South of Ukraine in the beginning of the 20th century that is elucidated by the materials of periodicals. The reasons of alcohol use among children and means to combat it are defined.

Keywords: alcoholism, drunkenness, children.